

Szirmai, V. (2022): Globális városok – globális kihívások. CITY.HU Várostudományi Szemle 2(4), 9–23.

ELMÉLET

Globális városok – globális kihívások

Szirmai Viktória¹

Absztrakt

A tanulmány a globális város jelenségével foglalkozik. Bemutatja a globális városok főbb jellemzőit, a globális gazdaság városszervező erejét, a különböző városok között és a városokon belül létrejött új egyenlőtlenségi rendszereket és társadalmi problémákat. A globális városok közötti különbségek is kiderülnek, a globális városokat rangsoroló indexeket és azok különböző dimenziót is értékeljük, bíráljuk. A globális városok főként gazdasági sikerei és a társadalmi egyenlőtlenségek közötti összefüggések a tanulmány egyik központi témája. A globális társadalmi egyenlőtlenségek problémáit, a világméretű és a regionális szintű társadalmi, jövedelmi, vagyoni egyenlőtlenségek veszélyeit, azokból fakadó társadalmi elégedetlenségeket szintén elemezzük. Végül összegezzük a globális nagyvárosok előnyeit és hátrányait, de hitet teszünk a nagyváros alapvetően pozitív szerepei mellett.

Kulcsszavak: globális város, globális városokat mérő indexek, globális társadalmi egyenlőtlenségek

Abstract

The study deals with the phenomenon of the global city. It presents the main characteristics of global cities, and the urban organizing power of the global economy. Furthermore, it describes the new inequality systems created between different cities and within cities, and social problems. The differences between global cities are also revealed, the indices ranking global cities and their different dimensions are evaluated and criticized. The connections between the mainly economic success of global cities and

¹ Prof. Dr. Szirmai Viktória ELKH TK Szociológiai Intézet, Széchenyi-díjas, városszociológus, szirmai.viktoria@tk.hu

social inequalities are one of the central themes of the study. We also analyze the problems of global social inequalities, the dangers of global and regional social, income, and wealth inequalities, and the resulting social discontents. Finally, we summarize the advantages and disadvantages of the global metropolis, but we believe in the basically positive roles of the city.

Keywords: global city, indices measuring global cities, global social inequalities

Bevezetés

A globális városok a globalizáció, a világméretűvé vált gazdaság, a modern kapitalizmus rendszerének produktumai, számos fejlődést generáló erő birtokosai, a gazdasági előrelépés letéteményesei, miközben számos világszintű társadalmi probléma, társadalmi és területi polarizáció forrásai. Egyre kevésbé tudjuk, hogyan értékeljük a globális és a globalizálódó nagyvárosokat, illetve azokat a településeket, ahol megtalálhatóak a globális városjellemzők, és azokat a térbeli formációkat, amelyek kimaradnak a globális hálózatokból, melyek nevezhetők inkább szerencsésekknek és melyek inkább a veszteseknek? Komoly viták folynak ezekről a kérdéskörrel, különböző szakmai nézetek csapnak össze (Florida 2017; Glaeser 2020; Hamilton et al. 2005) Közülük nem kevesen csak a pozitív hatásokat emelik ki, míg mások inkább a problémákra fókuszálnak. A COVID-19 világvárványban játszott nagyvárosi szerepek, a nagyvárosok különös érintettsége miatt, átmenetileg a problémacentrikusok törtek az éltre. Ez a helyzet azonban ma rendeződni látszik, s a két ellentétes álláspont ismét elfoglalta a helyét a „sakktabla” két oldalán.

Ez a tanulmány nem kíván egyértelmű választ adni a jelzett kérdésekre, mivel nem is igazán lehet, a globális várost előnyök és hátrányok egyaránt jellemzik, az előnyök és a hátrányok más–más társadalmi rétegeket és eltérő település-típusokat érintenek, s ezzel eltérő csoport, illetve területi érdekeket képviselnek vagy éppen diszpreferálnak. Ezért inkább most azt a módszert választottam, hogy a globális város fő jellemzőiből kiindulva sorra veszek néhány globális társadalmi egyenlőtlenségi problémát, végig gondolom azok veszélyeit, az érintettek körét, és annak alapján kísérletet teszek egy konklúzió megfogalmazására.

A globális város jelensége

Saskia Sassen szerint a „világ gazdaság átalakította a városok életét”. Ez a mondat vezeti be az amerikai szociológus, közgazdász 1991-ben megjelent jelentős horderejű művét, a *Global City (A globális város)* című munkáját (Sassen 1991). Az átalakítás tényezői

között különösen fontos, hogy a világgazdaság átformálja a városok közötti kapcsolatrendszereket, komplex dualításokat hoz létre: a területi szétszórtságot és egyszerűsít meg a globális integráltságot (Sassen 1991: 3). A világgazdasági folyamatok a nagyvárosok új stratégiai szerepeit, egyben új funkcióit is létrehozzák, mégpedig négy szempont szerint: 1) a világgazdaságot nagymértékben koncentráló nagyvárosok parancsnoki pontokká alakulnak: 2) a nagyvárosok speciális szolgáltatások és a pénzügyi központok kulcsfontosságú helyeivé válnak: 3) a termelés, az innováció, és a vezető iparágak központjai lesznek: 4) végül piacokat biztosítanak a termékeknek, az innovációval előállított készítményeknek is (Sassen 1991).

A globális gazdaság mértéktelen szervező és felhajtó erővel bír, amit az is mutat, hogy a különböző történeti háttérrel és jelennel rendelkező, differenciált, bár többnyire nagyobb méretű városi társadalmakban hasonló gazdasági és társadalmi strukturális folyamatok bontakoznak ki. Lényeges megállapítás, hogy „a globális gazdaság hatalmas erőforrás koncentrációja újra strukturálja a városokat, átalakítja azok társadalmi és gazdasági rendjét. S ez új várostípust eredményez, ez pedig a globális város, fogalmazza meg a fő szentenciát Sassen (1991: 5).

A Global City a városi tematikák kapcsán talán a legtöbbször idézett mű, amelynek jelentőségét az adja, hogy a globális gazdaság értelmezésének új elméletét kínálja, politikai és gazdasági, valamint szociológiai megközelítésben. Az új megközelítés lényegi összetevője, hogy a területi hatásokra, a városi tematikára is koncentrálnak (Robinson 2009: 6), mivel újra definiálja a termelés és a területi szempontok kapcsolatait, mégpedig azzal, hogy megfogalmazza a világgazdaság területi dinamikáinak az átalakulásait. Az elmélet abból indul ki, hogy a helyi (a városi) átalakulások a globális hatásoktól függenek, hogy a globalizáció, illetve a modern kapitalizmus hatásai nemzetközivé alakítják a városi tereket, s ezzel a városok részeivé válnak egy nemzetek feletti, globális rendszernek, a globális tőke, a pénz, az információ, az emberek nemzetek felett átívelő hálózatainak.

Sassen szerint a globalizáció korában a városok új vonásokkal rendelkeznek. A korábbi történelmi periódusokban a városi rendszerek szinte kizárólagosan a nemzeti gazdaságokba beágyazva léteztek. A mai városok azonban, inkább egymáshoz, illetve a többi globális városhoz kötődnek. Lényeges ismervük, hogy a globális városok a város-hierarchia csúcán találhatóak. A legnagyobb mértékben és ráadásul hosszú távon is vonzzák a globális tőkét, és az azt működtető társadalmi, foglalkozási csoportokat, a globális eszméket is. Fontos szempont az is, hogy a különböző városok között és a városokon belül új egyenlőtlenségi rendszerek jönnek létre, amelyek a korábbiakhoz képest élesebbek (Boltanski, Chiapello 1999; Sassen 2007: 483). Harvey szerint ezek a városok a tőkefelhalmozás központjai, itt dől el, ki szabályozza a városi erőforrásokhoz való hozzáférést, és ki diktálja a mindennapi élet minőségét és szervezését: a finanszírozók és a fejlesztők vagy a városlakók (Harvey 2012).

Globális városok különbségei

A globális városok között jelentős különbségek vannak a világgazdaságban játszott vezető szerepeik szerint. Sassen szerint a globális városok között három város rendelkezik kiemelkedő jelentőséggel, elsősorban New York, London és Tokió (Sassen 1991). Ma már erről megoszlanak a tudományos vélemények, a legfrissebb szakirodalmak számos európai, illetve amerikai és ázsiai várost is a vezető erők, a „globális elit” közé sorolnak.

A globális városokat rangsoroló indexek, például a minden évben megjelenő Global City index öt dimenzió alapján sorolja be a nagyvárosokat a globális rendszerekbe: mégpedig az üzleti tevékenység, a humán tőke, az információcsere, a kulturális tapasztalatok és a politikai szerepvállalás globális jellege alapján.

A Global Cities Outlook egy előre tekintő értékelést ad arról, hogy a globális városok hogyan teremtik meg a feltételeket jövőbeni globális csomóponti státuszukhoz. Ezt négy dimenzióban mérik: személyes jól-lét, gazdaság, innováció és kormányzás. 13 mutatót is használnak az értékeléskor, azért, hogy feltárják az adott városok hosszú távú sikerének lehetőségeit, az egészségügy, az egyenlőtlenség, az üzletvitel egyszerűsége, az infrastruktúra fejlesztése és a beruházások területein (Kearney, AT. 2016, Kearney, AT. 2021).

A kétféle index csak részben ad hasonló sorrendet, mivel az adott helyzet és a potenciális helyzet többnyire nem egyezik meg, az eltérő dimenziók szerinti mérések miatt sem. A Global City indexekben általában London, New York, Párizs és Tokió vannak az élen, néha egy-egy évben (például 2015 és 2016 között) London és New York helyet cserél egymással. De a legutolsó alkalommal, 2021. ben mért index esetében New York, London, Párizs és Tokió foglalták el az első négy helyet (<https://www.kearney.com/global-cities/2021>).

Josef Gugler „A világvárosok a nyugaton túl” (World Cities Beyond the West) című munkájából az derül ki, hogy számos világváros (mint például Shanghaj, Szöul, Bangkok, Kairó, Mexikóváros, Moszkva, Hongkong, Szingapúr, Jakarta, San Paulo, Bombay és Johannesburg), bár nincsenek a világgazdaság centrumában, mégis nagyon fontos szerepet töltenek be a világ-, és a regionális gazdaságban, de főként a saját országukban (Gugler 2004). Gugler munkáját azért tartom jelentősnek, mert rámutat, hogy a városok életét nemcsak a globális rendszerek, az abban elfoglalt hely, hanem a lokális összefüggések, a lokális a nemzeti, a regionális adottságok, és a történeti hatások is meghatározzák. Ezzel komoly bírálatnak veti alá a sasseni elméletet.

A lokális hatások szerepét én magam is lényegesnek tartom, jóllehet hosszú ideig az általános, ha úgy teszik a globális meghatározottságok érdekeltek, ma már tudom, hogy az egyedi adottságok, közte a történeti sajátosságok szintén számottevő faktorok. Éppen ezért maradéktalanul egyet értek Gugler egy másik bírálatával, mégpedig azzal, amikor

megállapítja, hogy a globális város elméletekből hiányoznak a történeti összefüggések. A 12 fejlődő országbeli világváros összehasonlító elemzése kapcsán jutott arra a következtetésre, hogy a globális rendszerekben elfoglalt helyükből fakadó közös vonásokon túl nagyok a közöttük lévő különbségek, a történeti, a regionális, a gazdasági, a politikai, a demográfiai sajátosságok szerint.

Ma már egyre inkább általános szakmai vélemény, hogy a városok közötti különbségeket sokkal szélesebb körűen, komplexebb mutatók, több dimenziós indexek alapján érdemes és lehetséges feltárni. A globális városok megalapozottabb elemzésében, a kapcsolódó vitákban való előre lépéshez komoly segítséget nyújtott a Brookings Intézet 2016-ban publikált átfogó kutatása, amely a globális város jelleg kiszélesítését is megalapozta (Trujillo, Parilla 2016).

A vizsgálat a világ 123 legnagyobb metropolisz-térségét elemezte, A vizsgálati eredmények szerint a globális jelleg három nagy makrófolyamat hatásától függ: egyrészt az urbanizációs folyamatok következményeitől, másrészt a globális integráció szerveződéseitől, harmadrészt pedig a technológiai változások folyamataitól.

A vizsgálatok eredményeként hét nagy globális város kategória összegzésére került sor: az első csoport a 6 „Globális óriás”, ezekben találhatóak a legerősebb és leggazdagabb vállalati központok, ezek a világ valóban parancsnoki és irányító központjai, a legnagyobb fejlett gazdaságok. A következő egységet 5 nagy ázsiai, üzleti és pénzügyi csomópont képezi, ezek, amelyek az ázsiai-csendes óceáni térségbe és Oroszországba fektetnek be. A „Feltörekvő „kapuk”, 28 nagyvállalat és közlekedési belépési pontok, amelyek a nagyobb országos és regionális feltörekvő piacokra építenek, Afrikában, Ázsiában, Kelet- Európában és Latin-Amerikában. A következő egységet „Gyári Kínának” nevezik, ezek 22 másod- és harmadosztályú kínai, exportintenzív termelésre támaszkodó város. „A tudásközpontok” 19 közepes méretű, rendkívül produktív tudásteremtő központ az Egyesült Államokban és Európában, ezekben a városokban a munkaerő tehetséges, és itt találhatóak az elit kutatóegyetemek is. Az ún. „Amerikai középsúlyúak” közé 16 közepes méretű amerikai nagyváros tartozik, az ún. „Nemzetközi középsúlyúak”, csoportjában 26 közepes méretű város található, Ausztráliában, Kanadában és Európában. Ezek befektetési áramlások révén ugyan összekapcsolódnak, de ahol a növekedés elmaradt a pénzügyi válság után (Trujillo, Parilla 2016: 16).

A rangsorok kialakulásában a versenyképesség szempontja központi szerepet kap. A tanulmány koncepciója az, hogy a gazdaság valóságos versenyképességét az biztosítja, ahol cégek és az érintett emberek egyaránt fejlődni tudnak. Erre a két faktorra építi és vizsgálja meg az egyes versenyképességi dimenziókat. Ezek a következők: az exportképes ágazatok megléte, az innovációs kapacitás, a tehetség illetve a humán tőke, a felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya, az infrastrukturális összeköttetések

és a kormányzás, annak keretében, hogy az miképpen segítik elő a befektetéseket. Továbbá az általános ipari és gazdasági jellemzők, közte az egy főre jutó GDP mértéke.

Ez a versenyképességi felfogás előre mutatóbb a korábbi indexekhez képest, de csak annyiban, hogy egyes, a gazdasághoz kapcsolódó társadalmi mutatókat néz. Erre vonatkozó kritikát már jóval korábban találni Mattei Dogan írásában, aki komolyan bírálta nemcsak a gazdasági beállítottságra épülő rangsorokat, hanem általában az „egy dimenziós” elemzéseket is (Dogan 2004). Szerinte ugyanis ezzel a társadalmi folyamatok általában kívül rekednek az elemzettek köréből: a társadalmi élet feltételei, a különböző társadalmi csoportok viszonyai, a kulturális és egyéb szerepek, pedig ezeknek szintén a kritériumok közé kellene tartozniuk. Külön probléma, hogy a gigantikus méretű városokban élők csak egy szűk köre, főként a gazdasági elit vesz közvetlenül részt a globális gazdaság működésében, a nemzetközi kapcsolatokban is, ezért a városlakók többsége kimarad a globális rendszerekből, és azok hatásaiból is.

Ezzel teljes mértékben egyet értek, szerzőtársaimmal együtt, több munkánkban nemcsak vitattuk a szűk körű versenyképességi felfogásokat, hanem empirikusan, kilenc magyar nagyváros esetében meg is vizsgáltuk a várostársadalmi versenyképességet, egyben ki is mutattuk a gazdasági és a társadalmi versenyképesség kapcsolatait és összefüggéseit (Szirmai 2009; Szirmai 2015).

A COVID-19 pandémia kiemelt mértékű nagyvárosi érintettsége folytán (Szirmai 2019) bizonytalanná vált a globális városok, a nagyvárosok kimagasló vezető szerepe a világgazdaság működésében. Ez a 2021-es Kearney jelentésből is kiderült. Ezzel kapcsolatban azt olvashatjuk: „a globálisan leginkább összekapcsolt városok voltak a legsebezhetőbbek a COVID-hatásokkal szemben. Nagyobb kapcsolatuk kettős következményekkel járt. Először is, ezek a városi központok az elsők között regisztráltak koronavírusos eseteket, Vuhanon kívül is ez történt, tekintettel a nemzetközi utazási kapcsolataikra. Ez azt jelentette, hogy ezekben a városokban az egészségügyi szakemberek és a döntéshozók egy gyorsan terjedő vírussal szembesültek, kevésbé érte a közegészségügyi következményeket, miközben nem volt bizonyíték a hatékony politikákra. Másodszor, definíció szerint a legglobálisabb városok a legtöbb nemzetközi kapcsolattal rendelkeznek – a kereskedelmi útvonalaktól a nemzetközi migrációig. Mivel a járvány leküzdésére bevezetett intézkedések lezárták a határokat és megbénították a városok közötti mozgást, ezek a csomópontok többet veszítettek, mint mások” (Kearney 2021).

Mindezik miatt, már sokan lemondtak a globális városokban rejlő potenciális fejlődési lehetőségekről. Ezért is volt nagyon lényeges 2021-es Kearney jelentés megállapítása, miszerint a pandémia pusztítása és a kedvezőtlen hatások miatti bizonytalanságok után a globális városok bebizonyították ellenálló képességüket, hogy ismét a globális

fellendülés élére voltak képesek állni, a korábbi nemzetek felett átívelő lokális kapcsolataik tartó pilléreire, azok újraéledése révén (Kearney 2021). Ezt az ellenálló erőt mutatja, hogy bár a világjárvány az uralkodó városokra túlméretezett hatást gyakorolt, a rangsorokban ismét méltó helyet foglalnak el, New York, London, Párizs és Tokió, mindannyian megőrizték az első négy helyüket a 2021-es indexben (lásd az alábbi 1. ábrát).

1. ábra

A top 10 2021-ben. A globális városok indexe

City	2021 rank	2020 rank	Δ 2020–2021
New York	1	1	—
London	2	2	—
Paris	3	3	—
Tokyo	4	4	—
Los Angeles	5	7	+2
Beijing	6	5	-1
Hong Kong	7	6	-1
Chicago	8	8	—
Singapore	9	9	—
Shanghai	10	12	+2

A rangsorban elfoglalt jó helyek megőrzéséhez, illetve a további feltörekvéshez a városoknak azonban új megközelítést kell kialakítaniuk a globalizmussal kapcsolatban. Az új megközelítés lényege, hogy a gondolkodás középpontjában a rugalmasságnak és a városi jól-létnek (well-being) kell állnia. S jóllehet a Stiglitz jelentés (Stiglitz et al. 2009) óta tudjuk, hogy a jól-lét tematika kiemelten fontos a társadalmi gazdasági folyamatok, és a válságok értelmezésében, a pandémia által kirobbant nagyvárosi krízisek enyhítésében, a nagyvárosok jövőjével kapcsolatos megállapítások megfogalmazásában és a megoldások keresésében sem igazán vették figyelembe. A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy még Stiglitz professzor sem gondolt a területi szempontokra, amikor

kidolgozta a jól-lét nyolc különböző dimenzióit.² Pedig kutatások sokasága mutatta, hogy a vírusnak való kitettség csak részben függött a lakóhelytől, a lakóhely nagyvárosi jellegétől. Sokkal inkább függött az érintett népesség társadalmi strukturális helyzetétől: az iskolázatlan, szakképzetlen, alapvetően a fejletlen városnegyedekben élő lakosság jóval sérülékenyebbnek bizonyult a többi társadalmi csoporthoz képest³. Ezt egy magyar kutatás is igazolta (Szirmai et al. 2022).

Globális városi sikerek és társadalmi egyenlőtlenségek

Számos szakirodalom állítja, hogy a globális városok, illetve a világvárosok is a gazdasági sikereiket, a növekvő társadalmi, gazdasági egyenlőtlenségeknek is köszönhetik. A gazdasági egyenlőtlenség káros formái a globálisan erős várossá válás elkerülhetetlen következményei? – kérdezi például Michel Tiboris, de Edward Luce a Financial Times rovatvezetője is, ugyanezt kérdezi, amikor elindította a városi egyenlőtlenségekkel foglalkozó panelt a 2014-es chicagói globális városok fórumán. Ezzel, vagyis a kedvezőtlen következményekre utalással megkérdőjelezte a globális városok sikereinek az értékét (Tiboris 2016).

A 2009-es magyar nagyvárosi társadalmi versenyképességi kutatásaink során (Szirmai 2009) már jóval korábban, én is megalapozottnak láttam ezt az összefüggést. A gazdasági és a társadalmi versenyképességi rangsorok összevetésekor úgy tapasztaltam, hogy a gazdasági rangsorban elért magasabb mutató nagyobb mértékű társadalmi egyenlőtlenségi problémákkal párosult, az alacsonyabb társadalmi egyenlőtlenségi mutató pedig alacsonyabb gazdasági sikerrel társult. Tehát a magyar vizsgálat szerint is

² A társadalmi jól-lét fogalma nyolc tényezőt foglal magába: az anyagi életkörülményeket (ennek keretében a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon mutatóit), az egészség, az oktatás, az egyéni aktivitások szempontjait (a munkát is beleértve), a politikai képviselet és a kormányzás, vagyis a politikai érdekérvényesítés mutatóit, a társadalmi és a személyes jellegű kapcsolatrendszerek összefüggéseit, a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok és végül a gazdasági és a fizikai jellegű bizonytalanságok dimenzióit.

³ Egy 10 nagy amerikai városra kiterjedő vizsgálat szerint az afroamerikai lakosságot, a latin népeiséget és a dél-ázsiai közösségeket az átlagokhoz képest is erősebben érinti a vírusfertőzés. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a COVID-19 fertőzések és halálazások okai összefüggenek a jövedelmi viszonyokkal, illetve, hogy a jövedelemi megoszlások mellett más strukturális tényezők is szignifikáns hatással vannak arra, hogy egy térségben élő egyén megfertőződött-e vagy meghalt-e a COVID-19-ben. Fontos felismerésük volt, hogy a marginalizálódott, a hátrányos helyzetű kisebbségi populációk által lakott területek, ahol a kormányzatok hosszú ideje nem valósítottak meg térségi szintű fejlesztéseket, a legsúlyosabban érintettek a vírusfertőzéssel (Szirmai 2019).

úgy látni, hogy a társadalmi problémák egyfajta árai a gazdasági sikereknek. Ezzel kapcsolatban a probléma csak az, hogy nem ugyanazok, akik a sikereket élvezik, és akik a sikerek kedvezőtlen társadalmi feszültségeit elviselik.

Az utóbbi években a vagyoni egyenlőtlenségek a világ városaiban drámaian felgyorsultak. Miközben a gazdasági globalizáció hatalmas gazdagságot teremtett, egyre nyilvánvalóbb, hogy a növekedés előnyei nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg. A vagyoni jövedelmi skála legtetőjén halmozódott fel, ami azt mutatta, hogy a növekvő egyenlőtlenség egyszerre káros a városi lakosoknak és káros a globális városoknak is. Az is kiderült, hogy a nagyvárosok egyenlőtlenebbek, mint az őket befogadó országok (Például a New York Metro Area (MSA) jövedelmi egyenlőtlensége jóval magasabb, mint az Egyesült Államok átlaga). Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a nagyvárosok viszonyai jóval egyenlőtlenebbek, mint a kisebb városokban lévők (Nicoud-Behrens 2014).

Egy másik tanulmány hasonló eredményre jutott. Az Egyesült Államok 53 nagyvárosát összehasonlító elemzés szerint a globális nagyvárosokban jóval magasabbak a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek, mint más helyeken. A globális város bizonyos „sarokkö” (cornerstone) erőforrásokat használ fel a globális előnyök fenntartására, és ez polarizált foglalkoztatási szerkezetet és torz társadalmi rétegződést okoz (Boschken 2020).

„A városi társadalmi-gazdasági szegregáció és jövedelmi egyenlőtlenség: globális perspektíva” című kötet a jövedelmi egyenlőtlenség és a lakossági szegregáció közötti kapcsolatot vizsgálja 24 nagyvárosban és városi régiókban (Afrikában, Ázsiában, Ausztráliában, Európában, Észak-Amerikában, és Dél-Amerikában). A könyv főbb eredményeit a következőkben foglalják össze a szerzők: 1) A növekvő egyenlőtlenségek a társadalmi-gazdasági szegregáció növekedéséhez vezetnek szinte mindenhol a világon: 2) Az egyenlőtlenség és a szegregáció szintje magasabb az alacsonyabb jövedelmű országok városaiban, de az egyenlőtlenség és a szegregáció növekedése gyorsabb a magas jövedelmű országok városaiban, ami a globális trendek konvergenciájához vezet: 3) Sok városban egyre nagyobb arányban vannak jelen a vezető társadalmi-gazdasági csoportok, s ez növekvő dzsentifikációra utal: 4) A legtöbb városban a magas jövedelmű munkavállalók a központba vagy vonzó tengerparti területekre költöznek, az alacsony jövedelműek pedig a városi régiók szélére. Egyes városokban, főleg az alacsonyabb jövedelmű országokban, a magas jövedelmi munkavállalók a központon kívüli enklávékban vagy zárt közösségekben is koncentrálnak: 5) Az eredmények egy globális szegregációs tézis megfogalmazásának a szükségességét vetik fel (van Ham et al. 2021).

A Városok és a városlakók könyvem (Szirmai 2019) eredményei, más nézőpontból ugyan, de alátámaszthatják ezt a globális jelenséget, mégpedig azzal, hogy a globalizáció szintjei nemcsak sajátos szegregációs modellekben jelennek meg, hanem speciális társadalmi szerkezeti trendekben is. Ezt a könyv következő mondatai igazolják: „A globális nagyvárosok, majd az európai fővárosok (köztük a magyar főváros) szerkezeti átalakulásait is vizsgálva lényeges hasonlóságokat találtam: erőteljes belső városi (és hadd tegyem hozzá szuburbán) dszentifikációkat, illetve társadalmi kirekesztést. A hasonló trendek azért is voltak meglepőek, mert ezek a nagyvárosok eltérő fejlettségű országokban vannak, különböző történeti fejlődési utakkal rendelkeznek. Vélhetőleg mindez az Enyedi-féle világmodell, a globalizált urbanizáció egy másik igen lényeges területi hatását mutatta, mégpedig egy új globális társadalmi szerkezet szerveződését jelezte. A világmodell érvényesülésének, működésének „törvényei” alapján a globális nagyvárosokra érvényes társadalmi szerkezet a világ más nagyvárosaiban is megjelenik, az adott nagyvárosokra jellemző globalizáltság mértéke szerint, illetve a piacgazdaság szerveződésének és a jövedelmi egyenlőtlenségek formálódásának időrendi különbségi szerint. Ennek alapján pedig nemcsak hasonlóságok, hanem különbségek is létrejönnek a különböző nagytérsegek városainak társadalmi szerkezeti jellemzőiben.” (Szirmai 2019: 30)

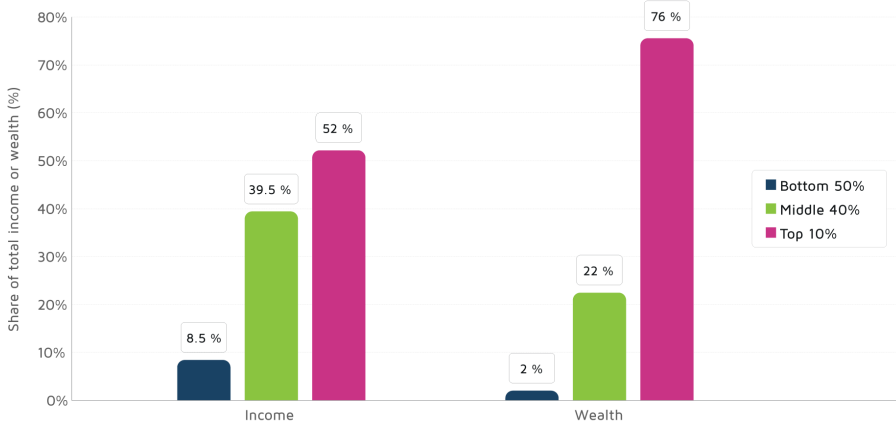
A globális társadalmi egyenlőtlenségek veszélyei

A globális egyenlőtlenségek számos veszéllyel járnak: Stiglitz szerint „a túlzott egyenlőtlenség árt a produktivitásnak és lassítja a fejlődést” (Stiglitz 2012). Különösképpen akkor, ha a gazdasági hatalom politikai hatalommá válik, mivel a „hatalom privát kezekben való koncentrációja veszélyezteti a piac működését és a politikai társadalmi kontrollt” (Stiglitz 2012). A tények szerint „az amerikaiak 1%-a kontrolálja a nemzeti vagyon 40%-át. Ez a top 1% élvezi a legjobb egészségügyi ellátást, a legjobb oktatást, és a vagyon előnyeit. A 99% mind ebből kimarad.” (Stiglitz 2012: 24)

A World Inequality report 2022 globális szinten igazolja az éles társadalmi, jövedelmi, vagyoni egyenlőtlenségeket. A riportot megalapozó 2021-es adatok szerint a világ népességének alsó 50%-a birtokolja (egyben kontrolálja) a globális jövedelem 8,5%-át, a globális alsó 50%-a birtokolja a vagyon 2%-át, a globális top 10% birtokolja az összes háztartási vagyon 76%-t, a globális jövedelmek 52%-t. (wir2022.wid.world/methodology). 2021-ben a világ lakosságának legszegényebb 50%-a az összes magántulajdonnak (ingatlanok, üzleti és pénzügyi eszközök, adósság nélkül) mindössze 2%-át birtokolta, míg a leggazdagabb 10% a teljes magánvagyon 76%-át birtokolta (lásd a következő ábrákat).

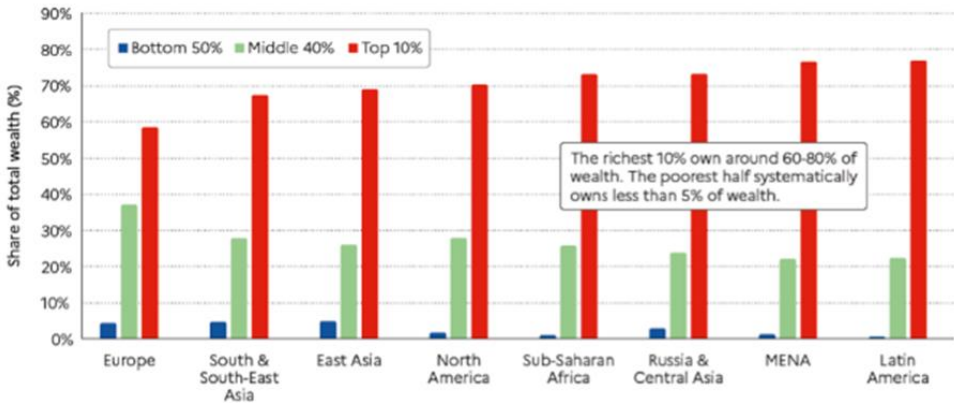
2. ábra

Globális jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek 2021

3. ábra

Az extrém szintű tőke koncentráció, és a világszintű vagyoni egyenlőtlenségek 2021

Thomas Piketty francia közgazdász a blogjában további, nagytérsegi differenciáltságokra mutat rá: a négy évenkénti világjelentés egyre erősödő egyenlőtlenségekről számol be, amelyek között kiemelkedően magas a vagyoni, a nemek közötti, és a környezeti jellegű polarizációk köre. A korábbi négy évhez képest az adatokból világszinten ún. hiper, vagyis kimagasló mértékű koncentráció látszik, amelyik a COVID világjárvány

hatására tovább súlyosbodott. Az adatokból látszik, hogy Latin-Amerikában és a Közel-Keleten a legmagasabb az egyenlőtlenség mértéke, ezt követi Oroszország és a Szaharától délre fekvő Afrika, ahol a legszegényebb 50%-a birtokolja mindennek mindössze 1%-át, míg a leggazdagabb 10%-a körülbelül 80%-ot birtokol. Európában valamivel kevésbé szélsőséges a helyzet, de ez sem jelent problémamentességet, a legszegényebb 50% csupán a vagyon 4%-át birtokolja, szemben a leggazdagabb 10% 58%-ot kitevő tulajdonával (Piketty 2021).

A globális mértékű társadalmi (egyben gazdasági és politikai) egyenlőtlenségek, azokból fakadó társadalmi elégedetlenségek miatt az egész világban sokasodnak a különböző jellegű, eltérő tartalmú társadalmi konfliktusok: utcai megmozdulások, globalizáció ellenes tüntetések, mozgalmak szerveződnek a világ különböző városaiban. A tartalmak nem egységesek, a különböző érdekek és mozgalmi célok keveredésének vagyunk a tanúi, de mindegyik megmozdulást áthatják a globalizáció nyertesei és vesztesei közötti választóvonalak, az Európa-szerte növekvő infláció, a megélhetési költségek emelkedése, a COVID-19 világválsághoz való eltérő viszony, de az éghajlatváltozás miatt aggódalmak által kiváltott társadalmi elégedetlenségek. Ez így volt a Franciaországon végig áramló sárgamellényesek tüntetéseikor, de ezt látni az ultrabaloldali vagy egyszerűen a klíma tudatos fiatalok radikalizálódása, az ún. Last Generation fiatal diákjaink a mozgalmak mögött. A Last Generation, vagyis az utolsó generáció, aki még tehet valamit a klíma védelméért, az éghajlatváltozás ellen küzdő aktivisták csoportja: polgári engedetlenségi módszereket alkalmaznak, autópályákat zárnak le, műalkotásokat, középületeket festenek be.

Sokan nem értnek egyet velük, a világ kulturális örökségét, a gyönyörű és pótolhatóan értékeket bíró festményeket, épületeket megrongáló akcióikkal, a tiltakozást kifejezni akaró módszereikkel én magam sem értek egyet. Miközben megértem, miért teszik: tehetetlennek érzik magukat a döntéshozó hatalmakkal szemben, a kevésbé látványos akciókra a hatalom nemcsak, hogy nem is reagál, de tiltásokkal, sokszor különböző súlyosságú büntetésekkel válaszol. A környezeti egyenlőtlenségekkel szemben valóban fel kell emelni a szavunkat: mert azok valóban mélyen igazságtalanok. A tények szerint a világ lakosságának legszegényebb 50%-a viszonylag ésszerű kibocsátással rendelkezik, például Európában fejenként 5 tonna. Eközben az átlagos kibocsátás eléri a 29 tonnát a felső 10%, a leggazdagabb 1% esetében pedig a 89 tonnát (World Inequality report 2022).

Összegzés

A globális város fő jellemzőit áttekintve egyértelművé vált mennyire ellentmondásos jelenségek: hiszen a gazdasági fejlődés letéteményesei egyfelől, másfelől a társadalmi problémák forrásai. Sokak érdekeit képviselik, mások érdekeit pedig nem. Mégis tudni kell, hogy a városok és a globális városok is lényeges társadalmi, gazdasági szerepeket töltenek be a modern világban, ez történetileg is mindig igaz volt. Hiszen a mai napig ezek a terek zárják magukba a modernizáció tényezőit, a gazdasági, társadalmi fejlődés, a világ gazdaság működési feltételeit, az innováció, a megújulás lehetőségeit, az emberiség által felhalmozott tudás eredményeit, a kulturális örökséget, a jól-létet és a kényelmet biztosító szolgáltatásokat, a legmodernebb eszméket, a kiművelt fejeket is: a nagyvárosokban élnek a képzett társadalmi csoportok, és a felsőbb osztályok tagjaiból is sokan, vagyis a gazdasági, a politikai, a kulturális elit tagjai.⁴ A városok vezető erők, a fejlődés hajtóerői, sokszor a nemzeti kormányok felett is átívelő hatalmi rendszerek. Miközben az előnyök elosztása, illetve eloszlása végtelenül igazságtalan, ami nemcsak az érintett népességnek, hanem a városoknak, azok gazdasági és társadalmi versenyképességének is árt.

A világ 8 milliárd lakosának ma már több mint fele városokban él: Európában a népesség 80%-a, Kelet- és Közép-Európában 64–76%, Magyarországon 71,23% a városlakók aránya. 1950-ben 86 olyan város volt, amelynek több mint egy millió volt a lakosa, míg 2000-ben 400 olyan nagyváros volt, ahol a népesség meghaladta az egy milliót, Európában 17 ilyen méretű város van. 2050-re a mostani 19-ről 27-re emelkedik a megavárosok, a 10 milliónál nagyobb települések száma. A mega-városok nagy része a kevésbé fejlett régiókban, főként Ázsiában, Latin-Amerikában található.

A COVID-19 világjárvány idején ugyan sokan elmenekültek a városokból, vagy ha nem is tették meg, legalábbis azt tervezték, hogy megteszik, aminek alapján úgy tűnt, hogy alapvetően nem fog megváltozni a globális urbanizáció menete. Azóta kiderült, hogy a világ a következő három évtized során tovább urbanizálódik: a városi népesség aránya a 2021-es 56 százalékról 2050-re 68 százalékra nőhet (World Cities Report, 2022). A szakmai vélemények szerint a világ minden régiója várhatóan urbanizáltabbá válik, de az erősen urbanizált és fejlettebb régiókban várhatóan stabilizálódik, vagy visszaesik a városi növekedés. Mindez azt mutatja, hogy emberiség jövője kétségtelenül városi marad (World Cities Report, 2022).

⁴ „Az Európai Unió 25–64 éves lakosságának harmada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, ez az arány, a nagyvárosokban és vonzaskörzetükben 32%, a fővárosokban pedig 41%. (Jelentés az európai városok helyzetéről.2016).<http://www.geopolitika.hu/hu/2017/06/28/jelentes-az-europai-varosok-helyzeterol-2016>).

Ez komoly felelősséget ró a várostervezésre, és a városfejlesztésre: a COVID-19 világjárvány rá kell, hogy ébressze a világ döntéshozóit és szakmacsoportjait, az önkormányzatokat és a civil szervezeteket, hogy a városi területeket fel kell készíteni a dinamikára és a kiszámíthatatlan jövőkre. A világ városai most teljesen felkészületlenek voltak a járvány társadalmi és gazdasági hatásaira. A fejlesztési stratégiáknak új prioritásokat kell kijelölniük: a társadalmi egyenlőtlenségek enyhítése, a szegregáció csökkentése, az idősödő lakosság igényeinek kielégítése, a fejlődő országokban a szegénységi szint enyhítése, a megfelelő infrastruktúra biztosítása, a megfizethető és megfelelő lakhatás és a nyomorregyedek kihívásainak kezelése, kiemelten lényeges feladat. S ezeket csak a globális és a lokális rendszerek közös együttműködése, a demokratikus jóléti államok erősítése oldhatja meg.

Irodalom

- Boltanski, L.; Chiapello, É. (1999): *Le nouvel esprit du capitalisme*, Éditions Gallimard.
- Glazer E. (2020): *A város diadala*. Pallas Athéné Könyvkiadó
- Gugler, J. (2004): *World cities Beyond the West, Globalisation, Development and Inequality*. Cambridge University Press.
- Sassen, S. (1991): *Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Sassen, S. (2007/a): *Urban sociology in the 21st century*. In: C. Bryant, & D. Peck (Eds.), *21st century sociology*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 476–487.
- Stiglitz, J.E.; Sen, A.; Fitussi, J.P. (2009): *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, Paris.
- Szirmai V. (szerk.) (2009): *A városréségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest*.
- Szirmai V. (szerk.) (2015): *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jólét felé*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Szirmai V. (2019): *Városok és városlakók (A befogadó és a kirekesztő városok)* Corvina Kiadó, MTA TK
- Szirmai V. (2021): *Nagyvárosok a COVID-19 vírusjárvány idején. Földrajzi Közlemények*. 1.
- Szirmai V., Schuchmann J.; Uzzoli, A. (2022): *Környezeti válság, városi válság, társadalmi válság: A COVID-19 fertőzöttek térbeli-társadalmi helyzete* In: *CITY.HU Várostudományi Szemle*, 1. 8–41.

Internetes források

- Boschken, (2020): *Global Cities and Socio-economic Inequality: A Pathways Inquiry* (https://scholarworks.sjsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1056&context=org_mgmt_pub)
- Harvey, D. (2012): *The right to the city*, <https://davidharvey.org/media/righttothecity.pdf>
- Nicoud, F.R.; Behrens, K. (2014): *Urbanisation makes the world more unequal*, <https://cepr.org/voxeu/columns/urbanisation-makes-world-more-unequal>)

- M, van Ham, Tammaru, T, Rūta Ubarevičienė, R. Janssen, H. (Eds) (2021): Rising Inequalities and a Changing Social Geography of Cities. An Introduction to the Global Segregation Book, Urban Socio-Economic Segregation and Income Inequality pp 3–26. Springer, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-64569-4_1
- Kearney, A.T. Global Cities, (2016): <https://www.kearney.com/documents/291362523/291366933/Global+Cities+2016.pdf/934b2d25-89fa-00d2-ee9a-b053b92b5230?t=1500535708000>
- Kearney, A.T. (2021): Global Cities: divergent prospects and new imperatives in the global recovery <https://www.kearney.com/global-cities/2021>
- Piketty, T. (2021): The new global inequalities, Le Monde <https://www.lemonde.fr/blog/piketty/2021/12/14/the-new-global-inequalities/>
- Robinson, W. (2009): Saskia Sassen and the Sociology of Globalization: A Critical Appraisal Volume 3, No. 1, Spring 2009, <http://www.soc.ucsb.edu/faculty/robinson/Assets/Sassen.pdf>
- Stiglitz, J. E. (2012): The Price of the Inequalities, How Today's Divided Society Endangers Our Future, Kindle Edition, WW. Norton Company New York, London. http://resistir.info/livros/stiglitz_the_price_of_inequality.pdf.
- Tiboris, M. (2016): The Two Cities: Inequality in Global Cities <https://globalaffairs.org/commentary-and-analysis/blogs/two-cities-inequality-global-cities>
- Trujillo, J. L.; Parilla, J. (2016): Redefining of global cities, The seven types of global metro economies https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/09/metro_20160928_gcities.pdf
- World Inequality report 2022 (<https://wir2022.wid.world/>)